

appellant. Pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios sanguine conjunctos officium conservare moneat. Gratiâ, quæ in memoria, & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum, observantiam teneat. Vindictionem, per quam vim & contumeliam, defendendo aut ulciscendo, propulsumus a nobis, & a nostris, qui nobis esse cari debent, & per quam peccata punimus. Observantiam, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes reveremur, & colimus.

Veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter, quam confirmaverimus, fiat, aut factum, aut futurum sit.

Ac naturæ quidem jura minus ipsa quaruntur ad hanc controversiam, quod neque in hoc civili jure versantur, & a vulgari intelligentia remotiora sunt: ad similitudinem vero aliquam, aut ad rem amplificandam sæpe sunt inferenda. Consuetudinis autem jus esse putatur id, quod voluntate omnium sine lege vetustas comprobarit. In ea autem jura sunt quædam ipsa jam certa propter vetustatem. Quo in genere & alia sunt multa, & eorum multo maxima pars, quæ prætores edicere consueverunt. Quædam autem genera juris, jam certa consuetudine facta sunt. Quod genus, pactum, par, judicatum.

Pactum est, quod inter aliquos convenit, quod jam ita justum putatur, ut juri præstare dicatur. Par, quod in omnibus æquabile est. Judicatum, de quo jam ante sententia allicujus, aut aliquorum constitutum est. Jam jura legitima ex legibus cognosci oportebit. His ergo ex partibus juris, quidquid aut ex ipsa re, aut ex simili, aut ex majore, aut ex minore, nasci videbitur, quisque attendere, atque elicere pertentando unamquamque partem juris debet. Locorum autem communium, quoniam (ut ante dictum est) duo sunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ ³⁷ continet amplificationem, quid ipsa causa det, & quid augeri per communem locum possit, & oporteat, considerabitur. Nam certi,

³⁷ Locorum communium... duo sunt genera. Vide quæ de his notavimus ad cap. 15. lib. 2. n. 10. Idem.

certi, qui in omnes incidant, loci præscribi non possunt: in plerisque fortasse ab auctoritate jurisconsultorum, & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendum est autem & in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos exposuimus, ipsa res ostendat. Nunc juridiciale genus, & partes ejus consideremus.

XXIII. Juridicialis est ³⁸, in qua æqui & iniqui natura, & præmii aut pœnæ ratio quaritur. Hujus partes sunt duæ, quarum alteram absolutam, assumptivam alteram nominamus. Absoluta est ³⁹, quæ ipsa in se, non ut negotialis implicite & abscondite, sed patentius & expeditius recti & non recti quæstionem continet. Ea est hujusmodi: Cum Thebani Lacedæmonios bello superavissent, & fere mos esset Graiis, cum inter se bellum gessissent, ut ii, qui vicissent, tropæum aliquod in finibus statuerent, victoria modo in præsentia declarandæ causa, non ut in perpetuum belli memoria maneret; æneum statuerunt tropæum. Accusantur apud Amphictyonas, id est, apud commune Græciæ concilium.

Intentio est ⁴⁰, Non oportuit. Depulsio est ⁴¹, Oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est ⁴²: Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, ut ejus æterna insignia posteris nostris relinquere vellemus. Infirmatio est: Attamen æternum inimicitiarum monumentum Graios de Graiis statuere non oportet. Judicatio est ⁴³: Cum summæ virtutis celebrandæ causa Graii de Graiis æternum inimicitiarum monumentum statuerint, rectene, an contra fecerint. Hanc ideo rationem subjecimus, ut hoc causæ genus ipsum, de quo agimus, cognosceret. Nam si eam supposuissimus, qua fortasse usi sunt: Non enim iuste, neque pie bellum gessistis; in relationem criminis ⁴⁴ dilaberemur; de qua post loquemur.

Utrum-

³⁸ Juridicialis est] De qua vide quæ supra notavimus ad cap. 11. lib. 1. n. 24. Idem.

³⁹ Absoluta est] Vide ibid. n. 26. Idem.

⁴⁰ Intentio est] Id est, accusatio, accusatoris actio, qua cuipiam crimen intendit. Idem.

⁴¹ Depulsio] Id est, accusationis refuta-

tio, seu Rei defensio. Idem.

⁴² Ratio est] Vide cap. 17. lib. 2. n. 16. Idem.

⁴³ Judicatio] Vide ibid. n. 17. Idem.

⁴⁴ Relationem criminis] Το ἀπειλοῦσα. Herennianus Rhetor statum hunc vocat Translationem criminis. Vide Quintil. pag. 181. not. 408. Vide etiam Ciceronem ipsum hoc in libro, cap. 26. Idem.

Utrumque autem causæ genus in hanc causam incidere perspicuum est. In hanc argumentationes ex iisdem locis sumendæ sunt, atque in causam negotialem, de qua ante dictum est. Locos autem communes & ex causa ipsa, si quid inerit indignationis aut conquestionis, & ex juris utilitate, & natura multos & graves sumere licebit, & oportebit, si causa dignitas videbitur postulare.

XXIV. Nunc assumptivam partem judicialis consideremus. Assumptiva igitur tunc dicitur, cum ipsum ex se factum probari non potest: aliquo autem foris adjuncto argumento defenditur. Ejus partes sunt quatuor; comparatio, relatio criminis, remotio criminis, concessio.

Comparatio est, cum aliquod factum, quod per se ipsum non sit probandum, ex eo, cujus id causa factum est, defenditur. Ea est hujusmodi: Quidam imperator, cum ab hostibus circumfereretur, neque effugere ullo modo posset, depaesus est cum eis, ut arma & impedimenta relinqueret, milites educeret, itaque fecit: armis & impedimentis amissis, præter spem milites conservavit. Accusatur majestatis. Incurrit huc definitio. Sed nos hunc locum, de quo agitur, consideremus.

Intentio est, Non oportuit arma & impedimenta relinquere. Depulsio est, Oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Milites enim omnes periissent. Infirmatio est, aut conjecturalis, Non periissent: aut altera conjecturalis, Non ideo fecisti. Ex quibus sunt judicationes, Periissentne; & Ideone fecerit: aut hæc comparativa, cujus nunc indigemus, At enim satius fuit amittere milites, quam arma & impedimenta hostibus concedere. Ex qua judicatio nascitur: Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pacitionem venissent, utrum

45 Assumptiva] *Ἀρθετός*, vel *ἀρθετός*, vel *ἀρθετός*. Vide Quintil. pag. 181. not. 468. Idem.

46 Comparatio, relatio criminis, remotio criminis, concessio] De horum vocabulorum sensu, vide supra cap. 11. lib. 1. n. 28. & ipsum Ciceronem hic cap. 24. 26. 29. & 31. Idem.

47 Comparatio est] *Ἀρθετός*. Græci Rhetores vocant. Vide Quintil. pag. 181. not. 468. Idem.

48 Majestatis] Subauditur *lesa*. Idem.

49 Definitio] Id est, questionis oratoricæ status, cui nomen *Definitivæ* constitutio, *ἔπειρος*, *ἔπειρος*. Vide supra cap. 8. lib. 1. n. 20. Idem.

50 Conjecturalis] Id est, movendo questionem facti vel de facto. Idem.

utrum satius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem venire. Hoc causæ genus ex his locis tractari conveniet.

Oportebit adhibere cæterarum quoque constitutionum rationem, atque præcepta, ac maxime conjecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo, quod crimini dabitur, ii, qui accusabuntur, comparabunt. Id fiet, si aut id, quod dicent defensores futurum fuisse, nisi id factum esset, quo de facto judicium est, futurum fuisse negabitur: aut si alia ratione, & aliam ob causam, ac dicet se reus fecisse, demonstrabitur esse factum. Ejus rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio, ex conjecturali constitutione sumetur. Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in judicium, sicut in hac causa (nam majestatis accessit), definitione & definitionis præceptis uti oportet.

XXV. Atque hæc quidem plerumque in hoc genere incidunt, ut conjectura & definitione utendum sit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, ejus generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. Nam accusatori maxime est in hoc elaborandum, ut id ipsum factum, propter quod sibi reus concedi putat oportere, quam plurimis infirmet rationibus. Quod facile est, si quam plurimis constitutionibus aggrediatur id improbare.

Ipsa autem comparatio separata a cæteris generibus controversiarum sic ex sua vi considerabitur, si illud, quod comparabitur, aut non honestum, aut non utile, aut non necessarium fuisse, aut non tantopere utile, aut non tantopere honestum, aut non tantopere necessarium fuisse demonstrabitur. Deinde oportet accusatorem, illud, quod ipse arguit, ab eo, quod defensor comparat, separare. Id autem faciet, si demonstrabit non ita fieri solere, neque oportere, neque esse rationem.

Tom. I. M

51 Ex conjecturali constitutione] Id est, ex iis questionum oratoriarum statibus, quorum eo questionis oratoricæ statu, quem vulgo alter vocat *conjecturalis*, *ὑποθέσις*, vulgo vocamus facti vel de facto questionem. Græci Rhetores *ὑποθέσις*, *ὑποθέσις* vocant. Alia ejusdem nomina vide supra cap. 8. lib. 1. Idem.

52 Conjectura] Græci hoc quidem plerumque in genere secidit.

53 Conjectura & definitione] Hoc est,

53 Constitutionibus] Id est, oratoriarum questionum statibus in genere judiciali. Idem.

tionem, quare hoc propter hoc fiat, ut propter salutem militum ea, quæ salutis causa comparata sunt, hostibus tradantur. Postea comparare oportebit cum beneficio maleficium, & omnino id quod arguitur, cum eo quod factum ab defensore laudatur, aut faciendum fuisse demonstratur, contendere, & hoc extenuando, maleficii magnitudinem simul adaugere. Id fieri poterit, si demonstrabitur, honestius, utilius, magis necessarium fuisse illud quod vitari reus, quam illud quod fecerit. Honesti autem, & utilis, & necessarii vis & natura in deliberationis præceptis cognoscetur. Deinde oportebit ipsam illam comparativam judicationem exponere, tanquam causam deliberativam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc judicatio, quam ante exposuimus: Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem venissent, utrum satius fuerit perire milites, an ad hanc pactionem venire. Hoc ex locis deliberationis, quasi aliquam in consultationem res veniat, tractari oportebit.

XXVI. Defensor autem, quibus in locis ab accusatore alia constitutiones erunt inductæ, in iis ipse quoque ex iisdem constitutionibus defensionem comparabit: ceteros autem omnes locos, qui ad ipsam comparisonem⁵⁴ pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autem communes erunt, Accusatoris, in eum, qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroque fateatur, quærat tamen aliquam defensionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defensoris est, nullum factum inutile, neque turpe, neque item utile, neque honestum putari oportere, nisi, quo animo, quo tempore, qua de causa factum sit, intelligatur. Qui locus ita communis est, ut bene tractatus in hac causa, magno ad persuadendum momento futurus sit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione, beneficii magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti necessitudine demonstratur. Et tertius, per quem res expressa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, ut ipsi se quoque idem facturos fuisse arbitrentur,

si sibi

⁵⁴ Ad ipsam comparisonem] Hoc est, nomen comparatio, ἀρίστων. Vide cap. 11. ad eum qualitatis assumptivæ statum, cui

si sibi illa res, atque ea faciendi causa per idem tempus accidisset.

Relatio criminis⁵⁵ est, cum reus id, quod arguitur, confessus, alterius se inductum peccato, jure fecisse demonstrat. Ea est hujusmodi: Horatius occisis tribus Curiatis, & duobus amissis fratribus, domum se victor recepit. Is animadvertit forem suam de fratrum morte non laborantem: sponsum autem nomen appellantem identidem Curiatii cum gemitu & lamentatione. Indigne passus, virginem occidit. Accusatur. Intentio est, Injuria sororem occidisti. Depulso est, Jure occidisti. Quæstio est, Jurene occiderit. Ratio est: Illa enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat; me & populum Romanum vicisse moleste ferebat. Infirmatio est: Tamen a fratre indemnatum necari non oportuit. Ex qua judicatio fit: Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret, de fratribus & populi Romani victoria non gauderet, oportuitne eam a fratre indemnatum necari.

XXVII. Hoc in genere causæ, primum si quid ex cæteris dabitur constitutionibus, sumi oportebit, sicut in comparatione præceptum est. Postea si qua facultas erit, per aliquam constitutionem illum, in quem crimen transfertur, defendere. Deinde levius esse illud, quod in alterum peccatum reus transferat, quam quod ipse susceperit. Postea translationis⁵⁶ partibus uti, & ostendere a quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut judicari, aut statui de ea re convenerit: ac simul ostendere, non oportuisse ante supplicium, quam judicium, interponere. Tum leges quoque & judicia demonstranda sunt, per quæ potuerit id peccatum, quod sponte sua reus punitus sit, moribus & judicio vindicari. Deinde negare debet, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipse, qui conferat, judicium fieri noluerit: & id, quod judicatum non sit, pro infecto haberi oportere.

M 2

⁵⁵ Relatio criminis] Græci vocant ἀπολογία, quasi dicas recriminationem. Vide ut sup. n. 31. Idem.

⁵⁶ Translationis] Quam Tullius alibi vocat translationem causæ constitutionem, Græci ἀπολογία, & aliquando παραγραφή. Tunc

autem locum habet hic quæstionis oratoricæ status, cum litigantium alter contendit non apud hos iudices, aut non hoc tempore, aut non hac lege secum agi oportere. Vide supra cap. 8. lib. 1. n. 22. Cæppertonius.

tere. Postea impudentiam demonstrare eorum, qui eum nunc apud iudices accusent, quem sine iudicibus ipsi condemnarint: & de eo iudicium faciant, de quo iam ipsi supplicium sumpturum. Postea perturbationem iudicii futuram dicemus, & iudices longius, quam potestatem habeant, progressuros, si simul & de reo, & de eo, quem reus arguat, iudicaverint. Deinde, hoc si constitutum sit, ut peccata homines peccatis, & iniurias iniuriis ulciscantur, quantum incommodorum consequatur. Ac si idem facere ipse, qui nunc accusat, voluisset; ne hoc quidem ipso quidquam opus fuisset iudicio: si vero ceteri quoque idem faciant, omnino iudicium nullum futurum. Postea demonstrabitur, ne, si iudicio quidem illa damnata esset; in quam id crimen ab reo conferatur, potuisse hunc ipsum de illa supplicium sumere. Quare esse indignum, eum, qui ne de damnata quidem poenas sumere potuisset, de ea supplicium sumpturum, quae ne adducta quidem sit in iudicium. Deinde postulabit, ut legem, qua lege fecerit, proferat. Deinde quemadmodum in comparatione praecipiebamus, ut illud quod comparabatur, extenuaretur ab accusatore quam maxime: sic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cum huius maleficio, qui se iure fecisse dicat, comparare. Postea demonstrandum est, non esse illud eiusmodi, ut ob id hoc fieri conveniret. Extrema est, ut in comparatione, assumptio iudicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis ⁵⁷ praecipis distinctio.

XXVIII. Defensor autem, quae per alias constitutiones inducentur, ex iis locis, qui traditi sunt, infirmabit. Ipsam autem relationem ⁵⁸ comprobabit, primum augendo ejus, in quem refert crimen, culpam & audaciam, & quam maxime per indignationem, si res feret, juncta conquestione, ante oculos ponendo. Postea levius demonstrando reum punitum, quam sit ille promeritus, & suum supplicium cum illius iniuria

⁵⁷ Deliberationis] Id est, earum orationum, quae versantur in genere deliberativo. Vide supra cap. 5. lib. 1. n. 5. Idem.

⁵⁸ Relationem] Id est, eum qualitatis assumptivae statum, quem Cicero relationem

criminis, Herennianus Rhetor translationem criminis, Graeci ἀντιτύχουσι (quasi criminatorem) appellant. Vide supra cap. 11. lib. 1. n. 31. & cap. 26. lib. 2. n. 55. h. dem.

iuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accusatore tractati, ut refelli, & contrariam in partem converti possint, quo in genere sunt tres extremi, contrariis rationibus infirmare.

Illam autem acerrima accusatorum criminatio, per quam perturbationem fore omnium iudiciorum demonstrant, si de indemnato supplicii sumendi potestas data sit, levabitur. Primum si eiusmodi demonstrabitur iniuria, ut non modo viro bono, verum omnino homini libero videatur non fuisse toleranda. Deinde ita perspicua, ut ne ab ipso quidem, qui fecisset, in dubium vocaretur. Deinde eiusmodi, ut in eam is maxime debuerit animadvertere, qui animadverterit: ut non tam rectum, non tam fuerit honestum, in iudicium illam rem pervenire, quam eo modo, atque ab eo vindicari, quo modo, & a quo sit vindicata. Postea sic rem fuisse apertam, ut iudicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atque hic demonstrandum est rationibus, & rebus similibus; permultas ita atroces, & perspicuas res esse, ut de his non modo non necesse sit, sed ne utile quidem, quin mox iudicium fiat, expectare. Locus communis accusatoris in eum, qui cum id, quod arguitur, negare non possit, tamen aliquid sibi spei comparet ex iudiciorum perturbatione. Atque hic utilitatis iudiciorum demonstratio, & de eo conquestio, qui supplicium dederit indemnatus; in ejus autem, qui sumpturum, audaciam & crudelitatem, indignatio.

Ab defensore, in ejus, quem ultus sit, audaciam * conquestio: rem non ex nomine ipsius negotii, sed ex consilio ejus, qui fecerit, & causa, & tempore considerari oportere: quid mali futurum sit, aut ex iniuria, aut ex scelere alicujus, nisi tanta, & tam perspicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam caram esse omnibus, aut necesse est, aut oportet esse, fuerit vindicata.

XXIX. Remotio criminis ⁵⁹ est, cum ejus intentio facti, quod

* Conquestio] Vici. Man. Grut. sui conquestione.

⁵⁹ Remotio criminis] Unus est e qualitatis assumptivae statibus, cui nomen

quod ab adversario inferitur, in alium, aut in aliud dimove-
tur. Id fit bipartito: nam tum causa, tum res ipsa remo-
vetur.

Causa remotionis hoc nobis exemplo fit: Rhodii quosdam
legarunt Athenas. Legatis quaestores sumptum, quem oportebat
dari, non dederunt. Legati profecti non sunt. Accusantur.
Intentio est, Proficisci oportuit. Depulsio est, Non oportuit.
Quaestio est, Oportueritne. Ratio est, Sumptus enim qui de
publico dari solet, is ab quaestore non est datus. Infirmatio est,
Vos tamen id, quod publice vobis datum erat negotii, conficere
oportebat. Judicatio est, Cum iis, qui legati erant, sumptus,
qui de publico debebatur, non daretur, oportueritne eos
conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primum,
sicut in cæteris, si quid aut ex conjecturali, aut ex alia
constitutione⁶⁰ sumi possit, videri oportebit. Deinde pleraque
ex comparatione⁶¹, & ex relatione criminis⁶² in hanc quoque
causam convenire poterunt.

Accusator autem illum, cuius culpa id factum reus dicit,
primum defendet, si poterit. Sin minus poterit, * negabit,
ad hoc iudicium, illius, sed hujus, quem ipse accuset, culpam
pertinere. Postea dicit, Suo quemque officio consulere oportere:
nec, si ille peccasset, hunc oportuisse peccare. Deinde si ille
deliquerit, separatim illum, sicut hunc, accusari oportere,
& non cum hujus defensione conjungi illius accusationem.
Defensor autem cum cætera, si qua ex aliis incident
constitutionibus, pertractarit, de ipsa remotione sic
argumentabitur. Primum cuius acciderit culpa, demonstrabit:
Deinde, cum id aliena culpa accidisset, ostendet se aut non
potuisse, aut non debuisse id facere, quod accusator dicat
oportuisse. Quod non potuerit, ex utilitatis partibus, in
quibus est necessitudinis vis implicata, demonstrabit. Quod
non debuerit, ex honestate considerabitur. De utroque distinctus

in

sans apud Græcos Rhetores. Lege sis Quintilian. lib. 3. cap. 6. pag. 181. not. 468.

⁶⁰ Ex conjecturali.... constitutione] Vide ibid. cap. 24. lib. 2. n. 51. Idem.

⁶¹ Ex comparatione] Vide ibid. n. 47.

& cap. 26. n. 54. Idem.

⁶² Ex relatione criminis] Vide hic cap. 26. n. 55. & cap. 28. n. 58. Idem.

* Negabit] Lamb. negabit hoc ad iudicium illius, sed ad hujus.... culpam pertinet.

in deliberativo genere dicitur. Deinde omnia facta esse ab
reo, quæ in ipsius fuerint potestate: quod minus, quam
convenerit, factum sit, culpa id alterius accidisse. Deinde in
alterius culpa exponenda demonstrandum est, quantum voluntatis,
& studii fuerit in ipso: & id signis confirmandum hujusmodi,
ex cætera diligentia, ex ante factis, aut dictis; atque hoc ipsi
utile fuisse facere, inutile autem non facere; & cum cætera
vita magis hoc fuisse consentaneum, quam quod propter
alterius culpam non fecerit.

XXX. Sin autem non in hominem certum, sed in rem aliquam
causa dimovebitur, ut in hac eadem re, si quaestor mortuus
esset, & idcirco legatis pecunia data non esset; accusatione
alterius, & culpæ depulsione dempta, cæteris similiter
uti locis oportebit, & ex concessionis⁶³ partibus quæ
convenient, assumere: de quibus post nobis dicendum erit.
Locis autem communes, iidem utrisque fere, qui superioribus
assumptivis⁶⁴, incident. Hi tamen certissimi: accusatoris,
facti indignatio; defensoris, cum in alio culpa sit, in ipso
non sit, supplicio reum affici non oportere.

Ipsius autem rei sit remotio, cum id, quod datur criminis,
negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse:
nec, si quod in eo sit delictum, sibi attribui oportere.
Id genus causæ est hujusmodi: In eo fœdere, quod factum
est quondam cum Samnitibus, quidam adolescens nobilis
porcam sustinuit⁶⁵ jussu imperatoris. Fœdere autem ab
senatu improbato, & imperatore Samnitibus dedito⁶⁶, quidam

⁶³ Concessionis] Concessio unus est e qualitatibus assumptivæ status, cui apud Græcos nomen est *εὐχρηστος*, venia; unde a Latinis dicitur etiam *status venialis*, & *deprecatio*. Vide supra cap. 11. lib. 1. n. 28. & cap. 31. lib. 2. n. 67. Idem.

⁶⁴ Superioribus assumptivis] Quatuor sunt qualitatibus assumptivæ status; comparatio, relatio criminis, remotio criminis, & concessio. Duos priores his verbis Tullius designavit. Idem.

⁶⁵ Porcam sustinuit] Nam, ut ait Virgilius, *Æneid. VIII. 641.*

Causa iungebant fœdera porca.

Mirifice hic locus illustratur denario quodam argenteo, quem ab Italicis populis, quo tempore bellum Maricum motum est, quod I. cufum, existimare possumus ex eo, quod I.

TALIA inscriptum in eo sit, & in medio militum fœderis sergentium vir incius, qui porcam hujusmodi sustinuit. *Ursinus*. De hoc denario, & alio non dissimilis typi consulendus est Spanhemius, *Dissert. x. de Usu & Præstantia Numism. Verburg.*

⁶⁶ Imperatore Samnitibus dedito] Si quando Imperator, præter S. P. Q. R. vota-

dam in senatu eum quoque dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio est, Dedi oportet. Depulsio est, Non oportet. Quæstio est, Oporteatne. Ratio est, Non enim meum fuit officium, nec mea potestas, cum & id ætatis, & privatus essem, & esset summa cum auctoritate & potestate imperator, qui videret, ut satis honestum fœdus feriretur. Infirmatio est, Attamen quoniam tu particeps es in turpissimo fœdere summæ religionis, dedi te convenit. Judicatio est, Cum is, qui potestatis nihil habuerit, jussu imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedenduse sit hostibus, necne. Hoc genus causæ a superiore hoc differt, quod in illo concedit se reus oportuisse facere id, quod fieri dicat accusator oportuisse, sed alicui rei, aut homini causam attribuit, quæ voluntati suæ fuerit impedimento sine concessionis partibus. Nam earum major quædam vis est; quod paulo post intelligetur.

In hoc autem non accusare alterum, nec culpam in alium transferre debet, sed demonstrare, eam rem nec ad se, nec ad potestatem, neque ad officium suum pertinuisse, aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit novi, quod accusator quoque sæpe ex remotione criminationem conficit. Ut si quis eum accuset, qui, cum prætor esset, in expeditionem ad arma populum vocarit, cum consules aessent. Nam ut in superiore exemplo reus ab suo officio, ac potestate factum dimovebat; sic in hoc ab ejus officio ac potestate, qui accusatur, ipse accusator factum removendo, hac ipsa ratione confirmat accusationem. In hac ab utroque ex omnibus honestatis, & utilitatis partibus, exemplis, signis, ratiocinando, quid cujusque officii, juris, potestatis sit, quari oportebit, & fueritne ei, quo de agitur, id juris, officii, potestatis attributum, necne. Locos autem communes ex ipsa re, si quid indignationis, ac conquestionis habebit, sumi oportebit.

XXXI. Concessio est ⁶⁷ per quam non factum ipsum probatur

Intantem ac sententiam, fœdus cum hostibus ferisset, ut populus Romanus ea fœderis religione solveretur, Imperator ipse in hostium potestatem victus tradebatur. Nascimbonius.

⁶⁷ Concessio est] Alias dicitur venia, stantur

tur ab reo: sed ut ignoscatur, id petitur ⁶⁸. Cujus partes sunt duæ, purgatio, & deprecatio. Purgatio est, per quam ejus, qui accusatur, non factum ipsum, sed voluntas defenditur. Ea habet partes tres, imprudentiam, casum, necessitudinem.

Imprudencia est, cum scisse aliquid is, qui arguitur, negatur: ut apud quosdam lex erat, Ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ quidam, cum adversa tempestate in alto ja-starentur, voverunt, si eo portu, quem conspiciebant, potiti essent, ei deo, qui ibi esset, se vitulum immolatu-ros. Casu erat in eo portu fanum Dianæ ejus, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes leges, cum existens, vitulum immolaverunt. Accusantur. Intentio est, Vitulum immolasti ei deo, cui non licebat. Depulsio est in concessione posita. Ratio est, Nescivi non licere. Infirmatio est, Tamen, quoniam fecisti quod non licebat, ex lege supplicio dignus es. Judicatio est, Cum id fecerit quod non oportuerit, & id non oportere nescierit, sitne supplicio dignus.

Casus autem inferetur in concessionem, cum demonstrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obstitisse, ut in hac: Cum Lacedæmonis lex esset, ut hostias nisi ad sacrificium quoddam redemptor præbuisset, capitale esset; hostias is, qui redemerat, cum sacrificii dies instaret, in urbem ex agro coepit agere. Tum subito magnis * commotis tempestatibus fluvius Eurotas is, qui propter Lacedæmonem fuit, ita magnus & vehemens factus est, ut eo traduci victimæ nullo modo possent. Redemptor, suæ voluntatis ostendendæ causa, hostias constituit omnes in litore, ut, qui trans flumen essent, videre possent. Cum omnes studio ejus subitum fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam capitis accesserunt. Intentio est, Hostia, quas debuisti, ad sacrificium

Tom. I. lib. 1. cap. 11. præ-tus venialis, Græce εὐχρηστος. Vide cap. 11. lib. 1. n. 28. & cap. 30. lib. 2. n. 63. Capponevius.

⁶⁸ Per quam non factum ipsum improbat-ur ab reo, sed ut ignoscatur, id petitur] Quem locum ne quidem geritum Deus Her-mes possit ignoscere. Nam concessionem di-vidit Tullius in purgationem, & depreca-tionem: purgatio vero ei definitur, per quam

* Commotis] Man. Lamb. commotus.

præsto non fuerunt. Depulsio est, concessio. Ratio, Flumen enim subito accrevit, & ea re traduci non poterunt. Infirmatio est, Tamen, quoniam, quod lex jubet, factum non est; supplicio dignus es. Judicatio est, Cum in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re studio ejus subita fluminis obstitit magnitudo, supplicione dignus sit.

XXXII. Necessitudo autem inferitur, cum vi quadam reus id, quod fecerit, fecisse defenditur, hoc modo: Lex est apud Rhodios, ut, si qua rostrata in portu navis deprehensa sit, publicetur. Cum magna in alto tempestas esset; vis ventorum, invitis nautis, Rhodiorum in portum navim coegit. Quæstor navim populi vocat. Navis dominus negat publicari oportere. Intentio est, Rostrata navis in portu deprehensa est. Depulsio est, concessio. Ratio, Vi & necessario fumus in portum coacti. Infirmatio est, Navim ex lege tamen populi esse oportet. Judicatio est, Cum rostratam navim in portu deprehensam lex publicavit, cumque hæc navis, invitis nautis, vi tempestatis in portum coniecta sit; oporteat eam publicari.

Horum trium generum idcirco unum in locum contulimus exempla, quod similis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primum, si quid res ipsa dabit facultatis, conjecturam⁶⁹ induci ab accusatore oportebit, ut id, quod voluntate factum negabitur, consulto factum suspicionem aliqua demonstraret. Deinde inducere definitionem necessitudinis, aut casus, aut imprudentiæ, & exempla ad eam definitionem adjungere, in quibus imprudentia fuisse videatur, aut casus, aut necessitudo, & ab his id quod reus inferat, separare, id est, ostendere dissimile, quod levius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non necessarium fuerit. Postea demonstrare, potuisse vitari, & hac ratione provideri potuisse, si hoc aut illud⁷⁰ fecisset, aut nisi fecisset, præcaveri: & definitionibus ostendere, non hanc imprudentiam, aut casum, aut

⁶⁹ Conjecturam] Id est, illum questionis oratoris statum, qui dicitur conjecturalis. vel de facto. Vide cap. 8. lib. 1. n. 19. Copper. a Fecisset Lamb. Fecisset, ac ne sit factum, præcaveri.

aut necessitudinem, sed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere.

Ac si qua necessitudo turpitudinem videbitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonstrare, quidvis perpeti, mori denique satius fuisse, quam ejusmodi necessitudini obtemperare. Atque tum ex his locis, de quibus in negotiali parte⁷⁰ dictum est, juris & æquitatis naturam oportebit querere, & quasi in absoluta judiciali⁷¹, per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim considerare. Atque hoc in loco, si facultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in simili excusatione non sit ignotum: & contentione magis illis ignoscendum fuisse: & ex deliberationis⁷² partibus, turpe aut inutile esse concedi eam rem, quæ ab adversario commissa sit; permagnum esse, & magno futurum detrimento, si ea res ab iis, qui potestatem habent⁷³ vindicandi, neglecta sit.

XXXIII. Defensor autem conversis omnibus his partibus poterit uti. Maxime autem in voluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugenda, quæ voluntati fuerit impedimento: & se plus, quam fecerit, facere non potuisse: & in omnibus rebus voluntatem spectari oportere: & se convinci non posse, quod non absit a culpa: & ex suo nomine communem hominum infirmitatem posse damnari. Deinde nihil indignius esse, quam eum, qui culpa careat, supplicio non carere. Loci autem communes accusatoris, unus in confessione, & aliter, quanta potestas peccandi relinquatur, si semel institutum sit, ut non de facto, sed de facti causa queratur. Defensoris autem, conquestio calamitatis ejus, quæ non culpa, sed vi majore quadam acciderit, & de fortunæ potestate, & hominum infirmitate, & uti suum animum, non eventum considerent. In quibus omnibus conquestionem suarum erum-

N 2 mna-

⁷⁰ Negotiali parte] Quid sit pars negotialis, vide cap. 11. lib. 1. n. 25. Idem.

⁷¹ Absoluta judiciali] Quid sit pars judicialis absoluta, quæ opponatur assumptivæ, vide ibid. n. 24. Idem.

⁷² Deliberatione] Id est, generis deliberativi. Alludit enim ad celeberrimam o-

rationum divisionem, secundum quam alia dicuntur esse in genere demonstrativo *ἐπιδεικτικῆς*, alia in genere debilitativo *ἀναρρητικῆς*, vel *καταστροφικῆς*, alia denique in genere judiciali *δικαστικῆς*. Vide cap. 5. lib. 1. n. 5. Idem.

* Vindicandi] Vix. Mau. judicandi.

mnarum, & crudelitatis adversariorum indignationem ineffe oportebit.

Ac neminem mirari conveniet, si aut in his, aut in aliis exemplis scripti quoque controversiam ⁷³ adjunctam videbit. Quo de genere post erit nobis separatim dicendum, propterea quod quaedam genera causarum, simpliciter, & ex sua vi considerantur: quaedam autem sibi aliud quoque aliquod controversiae genus assumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile in unamquamque causam transferre, quod ex eo quoque genere conveniet: ut in his exemplis concessionis inest omnibus scripti controversia ea, quae ex scripto & sententia nominatur ⁷⁴: sed quia de concessione loquebamur, in eam praecepta dedimus. Alio autem loco de scripto & sententia dicemus. Nunc in alteram concessionis partem considerationem intendemus.

XXXIV. Deprecatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio continetur. Hoc genus vix in iudicio probari potest, ideo quod concesso peccato, difficile est ab eo, qui peccatorum vindex esse debet, ut ignoscat, impedire. Quare * parte ejus generis, cum causam non in eo constitueris, uti licebit. Ut si pro aliquo claro, aut forti viro, cujus in rempublicam multa sint beneficia, dixeris: possis, cum videaris non uti deprecatione, uti tamen ad hunc modum: Quod si, Judices, hic pro suis beneficiis, pro suo studio, quod in vos habuit semper, tali suo tempore, multorum suorum recte factorum causa, uni delicto uti ignoscere postulari, tamen dignum vestra mansuetudine, dignum virtute hujus esset, Judices, a vobis hanc rem, hoc postulante, impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum communem ad ignoscendi voluntatem ducere.

Quare

⁷³ *Scripti controversiam*] Considerandum est, ait Tullius pag. 33, an in ratione, an in scripto sit controversia. Nam scripti controversia est ea, quae ex scriptiōnis genere nascitur. Quintilian. lib. 3. cap. 5. Status alios rationales, alios legales vocat, idque Graecorum Rhetorum exemplo, qui *εὐνοίας νόμους* & *νομικούς* appellant. Vide cap. 13. lib. 1. n. 35. *Idem*.

⁷⁴ *Controversia quae ex scripto & sententia nominatur*] Ea Graece dicitur *νόμος* *ἢ* *ἔπι* *ῥήματι* *ἢ* *ἐπι* *ῥήματι*, quasi dicas de dicto & sententia. Hoc controversiae seu status legalis genus fuit, exposuit Tullius hic, cap. 42. & Quintilian. lib. 7. cap. 6. *Idem*.
* *Parte*] Lamb. *parce eo genere, cum casus jam in eo, ut deprecaris, constituitur.*

Quare hoc genus, quanquam in iudiciis non versatur, nisi quadam ex parte: tamen quia & pars ipsa inducenda nonnunquam est, & in senatu, aut concilio saepe omni in genere tractanda, in id quoque praecepta ponemus. Nam in senatu, & in concilio de Syphace ⁷⁵ diu deliberatum est; & de Q. Numitorio Pullo ⁷⁶ apud L. Opimum ⁷⁷, & ejus concilium diu dictum est. Et magis in hoc quidem ignoscendi, quam cognoscendi postulatio valuit. Nam semper animo bono se in populum Romanum fuisse non tam facile probabat, cum conjecturali constitutione ⁷⁸ uteretur, quam ut, propter posterius beneficium, sibi ignosceretur, cum deprecationis partes ^a adjungeret.

XXXV. Oportebit igitur eum, qui sibi ut ignoscatur, postulabit, commemorare, si qua sua poterit beneficia, & si poterit, ostendere, ea majora esse, quam haec, quae deliquerit, ut plus ab eo boni quam mali profectum esse videatur. Deinde majorum suorum beneficia, si qua extabunt, proferre. Deinde ostendere, non odio, neque crudelitate fecisse quod fecerit, sed aut stultitia, aut impulsu alicujus, aut aliqua honesta, aut probabili causa. Postea polliceri, & confirmare, se & hoc peccato doctum, & beneficium eorum, qui sibi ignoverint, confirmatum, omni tempore a tali ratione abstuturum. Deinde spem ostendere, aliquo se in loco, magno iis, qui sibi concesserint, usui futurum. Postea, si facultas erit, se aut ^b consanguineum, aut jam a majoribus in primis amicum esse demonstrabit; & amplitudinem suae voluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui se salvum velint, & dignitatem ostendere, & caetera ea, quae personis ad honesta-

⁷⁵ *De Syphace*] Syphax Massylorum in Numidia rex societatem primam inivit cum P. Scipione: fracta deinde fide, Hasdrubali adhaesit: tandem devictus, captus, ac per triumphum a Scipione, si Polybium audias, circumductus, paulo post in custodia Tibure obiit, anno U. C. 553. *Pruseus*.

⁷⁶ *De Q. Numitorio Pullo*] Proditore in bello Fregellano: de quo Philipp. III. cap. 6. *Idem*.

⁷⁷ *Apud L. Opimum*] Amicus meus adicit, Praetorem. Recte, si ex libro aliquo

manuscripto. Consentit historia. Livius in Epitoma, Lib. 13. L. Opimius Praetor Fregellans, qui discesserat, in deditorem acceperat, Fregellas diruit. *Ursinus*.

⁷⁸ *Conjecturali constitutione*] *ἢ* *τοῦ* *κατα* *κρίσει* *ἢ* *ἐκ* *ἄλλου*. Vide cap. 32. n. 69. *Capper*.

^a *Adjungeret*] Lamb. *adjungeret, petebat*.

^b *Consanguineum*] Lamb. *consanguineum majoribus in primis eorum, qui se salvum velint, aut amicum esse demonstrabit; & amplitudinem suae voluntatis, & nobilitatem generis, & dignitatem ostendet*.

nestatem, & amplitudinem sunt attributa, cum conqueſtione, sine arrogancia in se esse demonstrabit, ut honore potius aliquo, quam ullo supplicio dignus esse videatur. Deinde ceteros proferre, quibus majora delicta concessa sint. Ac multum proficiet, si se misericordem in potestate, & propensum ad ignoscendum fuisse ostendet. Atque ipsum illud peccatum erit extenuandum, ut quam minimum obfuisse videatur; & aut turpe, aut inutile demonstrandum, tali de homine supplicium sumere. Deinde locis communibus misericordiam captare oportebit ex iis præceptis, quæ in primo libro sunt exposita.

XXXVI. Adversarius autem malefacta augebit: nihil imprudenter, sed omnia ex crudelitate & malitia facta dicet. Ipsum immisericordem, superbum fuisse, & si poterit, ostendet semper inimicum fuisse, & amicum fieri nullo modo posse. Si beneficia proferet: aut aliqua de causa facta, non propter benevolentiam demonstrabit; aut postea odium esse acre susceptum; aut illa omnia maleficiis esse deleta; aut leviora beneficia, quam malefacta; aut, cum beneficiis honos habitus sit, pro maleficio poenam sumi oportere. Deinde turpe esse, aut inutile, ignosci. Deinde, de quo ut potestas esset, sæpe optarint, in eum potestate non uti, summam esse stultitiam: & cogitare oportere, quem animum in eum, vel quale odium habuerint. Locum autem communis * erit, indignatio maleficii; & alter, eorum misereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miseris sint.

Quoniam igitur in generali constitutione ⁷⁹ tamdiu propter ejus partium multitudinem commoramur, ne forte varietate & dissimilitudine rerum deductus alicujus animus in quandam errorem deferatur: quid etiam nobis ex eo genere restet, & quare restet, admonendum videtur. Juridicalem ⁸⁰ causam esse dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, præmii aut poenæ

* Erit] Lamb. erit hic, indignatio.

⁷⁹ In generali constitutione] Id est, in eo quaestione oratoris statu, qui & status qualitatis, & qualitas *ποδόν* appellari solet. Vulgo dicimus quaestionem juris, vel de

jure. Vide cap. 8. lib. 1. n. 21. Idem.

⁸⁰ Juridicalem] *δικαιοσύνη* quæ τῶν negotiῶν *πραγμάτων* opponitur. De his vide supra, cap. 11. lib. 1. n. 24. Idem.

poenæ ratio quareretur. Eas causas, in quibus de æquo & iniquo quaritur, exposuimus.

XXXVII. Restat nunc, ut de præmio, & de poenæ explicemus. Sunt enim multæ causæ, quæ ex præmii alicujus petitione constant. Nam & apud judices de præmio sæpe accuatorum quaritur, & a senatu, aut concilio aliquod præmium sæpe petitur. Ac neminem conveniet arbitrari, nos, cum aliquod exemplum ponamus, quod in senatu agatur, ab judiciali genere exemplorum recedere. Quicquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cum ad eam distinctionem, sententiarum quoque ratio accommodetur, id non, si per sententiæ dictionem agitur, deliberativum est: sed quia de homine statuitur, judiciale est habendum ⁸¹. Omnino autem qui diligenter omnium causarum vim & naturam cognoverit, cum genere primo, tum etiam forma eas intelliget dissidere. Cæteris autem partibus aptas inter se omnes, & aliam in aliam implicatam videbit.

Nunc de præmiis consideremus. L. Licinius Crassus consul quosdam in citeriore Gallia, nullo illustri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, ut digni essent qui hostes populi Romani esse dicerentur; quod tamen excursionibus, & latrociniiis infestam provinciam redderent, consecutus est, & confecit: Romam rediit: triumphum ab senatu postulat. Hic, ut & in deprecatione, nihil ad nos attinet, rationibus & infirmationibus rationum supponendis, ad judicationem pervenire: propterea quod, nisi alia quoque incidet constitutio ⁸², aut pars constitutionis, simplex erit judicatio ⁸³, & in quaestione ipsa continebitur. In deprecatione, hujusmodi: Oporteatne poena affici: in hac, hujusmodi: Oporteatne præmium dari. Nunc ad præmii quaestionem appositos locos exponemus.

XXXVIII. Ratio igitur præmii quatuor est in partes distributa:

⁸¹ Deliberativum est.... juridiciale est habitum] Græci dicunt *συμβαλλόμενον* & *δικαιοσύνην*, de quibus vid. cap. 5. lib. 1. n. 4. 5. 6. Idem.

⁸² Judicatio] *τὸ κριτικόν*. Vide cap. 17. lib. 2. n. 17. Idem.

⁸³ Constitutio] *ἔρως*, id est, quaestio

oratoris status. Vide cap. 8. lib. 1. n. 16. Idem.

buta : in beneficia , in hominem , in præmii genus , in facultates . Beneficia ex sua vi , ex tempore , ex animo ejus qui fecerit , * ex casu considerantur . Ex sua vi quærentur , hoc modo : Magna , an parva ; facilia , an difficilia ; singularia sint , an vulgaria ; vera , an falsa quadam ex oratione honestentur . Ex tempore autem , Si tum , cum indigeremus ; cum cæteri non possent , aut nollent opitulari ; si tum , cum spes deseruisset , opitulatus sit . Ex animo , Si non sui commodi causa , sed eo consilio fecit omnia , ut hoc conficere posset . Ex casu , Si non fortuna , sed industria factum videbitur , aut si industria fortuna obstiterit .

In hominem autem , Quibus rationibus vixerit , quid sumptus in eam rem , aut laboris insumpserit ; & si quid aliquando tale fecerit ; num alieni laboris , aut deorum bonitatis præmium sibi postulet ; num aliquando ipse talem ob causam præmio aliquem affici negarit oportere ; aut num jam satis pro eo , quod fecerit , honos habitus sit ; aut num necesse fuerit ei facere id , quod fecerit ; aut num hujusmodi sit factum , ut , nisi fecisset , supplicio dignus esset , non , quia fecerit , præmio ; aut num ante tempus præmium petat , & spem incertam certo venditet pretio ; aut num , quo supplicium aliquod vitet , eo præmium postulet , uti de se præjudicium factum esse videatur .

XXXIX. In præmii autem genere , quid , & quantum , & quamobrem postuletur , & quo , & quanto quæque res præmio digna sit , considerabitur . Deinde apud majores , quibus hominibus , & quibus de causis talis honos sit habitus , quæretur . Deinde ne is honos nimium pervagetur . Atque hic ejus , qui contra aliquem præmium postulantem dicit , locus erit communis , Præmia virtutis & officii , sancta & casta esse oportere ; neque ea aut cum improbis communicari , aut in mediocribus hominibus pervulgari . Et alter , Minus homines virtutis cupidus fore , virtutis præmio pervulgato : quæ enim rara , & ardua sint , ea ex præmio pulchra , & jucunda hominibus videri . Et tertius , Si existant , qui apud majores

* Ex casu] Vid. Crut. ex causa.

jores nostros ob egregiam virtutem tali honore dignati sunt , nonne de sua gloria , cum pari præmio tales homines affici videant , delibari ⁸⁴ putent ? & eorum enumeratio , & cum eis , quos contra dicat , comparatio . Ejus autem , qui præmium petet , facti sui amplificatio , & eorum , qui præmio affecti sunt , cum suis factis contentio . Deinde cæteros a virtutis studio repulsum iri , si ipse præmio non sit affectus . Facultates autem considerantur , cum aliquod pecuniarium præmium postulatur : in quo utrum copiane sit agri , vectigalium , pecuniæ , an penuria , consideratur . Loci communes , Facultates augere , non minuere , oportere , & impudentem esse , qui pro beneficio non gratiam , verum mercedem postulet : contra autem de pecunia ratiocinari , sordidum esse , cum de gratia referenda deliberetur : & se non pretium pro facto , sed honorem , ita ut factitatum sit , pro beneficio postulare . Ac de constitutionibus quidem satis dictum est : nunc de iis controversiis , quæ in scripto versantur ⁸⁵ , dicendum videtur .

XL. In scripto versatur controversia , cum ex descriptione ratione aliquid dubii nascitur . Id fit ex ambiguo ⁸⁶ , ex scripto & sententia ⁸⁷ , ex contrariis legibus ⁸⁸ , ex ratiocinatione ⁸⁹ , ex definitione ⁹⁰ . Ex ambiguo autem nascitur controversia , cum quid senserit scriptor , obscurum est , quod scriptum duas pluresve res significat , ad hunc modum : Paterfamilias

Tom. I. O milias ,

⁸⁴ Delibari] Vulgo delibari : pro quo Muretus in Ciceroniani , de quo in Praefatione dicebam , exempli marginibus , delibari , scripserat . Reposuit Lambinus , delibari , quod interpretatur , detrahi , deteri : ut apud Lucretium III. 1101. nec delibare valeamus Tempore de mortis . Quamquam & ibi apud Lucretium , delibare , legi vult Tan. Faber . Judicium esto doctorum : neque enim hic ego me criticum , sed editorem debeo profiteri . Olivetus .

⁸⁵ De constitutionibus satis . . . nunc de iis controversiis quas in scripto versantur] Vide ut ipse Tullius constitutiones etc. etc. id est , oratoriarum questionum status proprie didos & stricte sumptos legalibus questionibus quadantenus opponat . Vide varia Rhetorum systemata de Statibus in Quintil. pag. 181. not. 468. Capper.

⁸⁶ Ex ambiguo] Αἰσθητὸς ἄλλος Ῥητορες vocant . Legalem hunc statum fufius explicat Quintil. lib. 7. cap. 9. Idem .

⁸⁷ Ex scripto & sententia] Περὶ τῶν ἐν τῷ δὴροῦσιν . Vide ipsum Ciceronem hic cap. 42. & Quintil. lib. 7. cap. 6. Idem .

⁸⁸ Ex contrariis legibus] Ἀντινομία . Legalem hunc statum (vel potius questionem) exponunt Tullius hic cap. 45. & Quintilian. lib. 7. cap. 7. Idem .

⁸⁹ Ex ratiocinatione] Συμμετρικὸς qui status (vel , si mavis , quæstio) legalis pluribus explicatur a Cicerone hic , cap. 50. & a Quintil. lib. 7. cap. 8. Idem .

⁹⁰ Ex definitione] Ὁρισμὸς , ἢ ὁριστικὸς νομῶν , qui status (aut quæstio) legalis proprius ac peculiaris est Tullio hic , num. 51. & Herenn. I. 18. 19. 24. Vide & Quintilian. pag. 181. num. 468. Idem .

miliis, cum filium heredem faceret, vasorum argenteorum pondo centum uxori suæ sic legavit: *Heres meus uxori meæ vasorum argenteorum pondo centum, quæ volet, dato*. Post mortem ejus vasa magna, & pretiose calata petit a filio mater: ille se, quæ ipse vellet, debere dicit. Primum, si fieri poterit, demonstrandum est, non esse ambigue scriptum, propterea quod omnes in consuetudine sermonis sic uti solent eo verbo uno, pluribusve in ea sententia, in qua is, qui dicit, accipiendum esse demonstrabit. Deinde ex superiore, & ex inferiore scriptura docendum, id, quod queratur, fieri perspicuum. Quare si ipsa separatim ex se verba considerentur, omnia; aut pleraque, ambigua visum iri. Quæ autem ex omni considerata scriptura perspicua fiant; hæc ambigua non oportere existimari. Deinde qua in sententia scriptor fuerit, ex cæteris ejus scriptis, factis, dictis, animo, atque vita ejus sumi oportebit, & eam ipsam scripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo queritur, totam omnibus ex partibus pertentare, si quid aut ad id appositum sit, quod nos interpretemur, aut ei, quod adversarius intelligat, adverteatur. Nam facile, quid verisimile sit eum voluisse, qui scripsit, ex omni scriptura, & ex persona scriptoris, atque iis rebus, quæ personis attributæ sunt, considerabitur.

Deinde erit demonstrandum, si quid ex ipsa re dabitur facultatis, id, quod adversarius intelligat, multo minus commode fieri posse, quam id, quod nos accipimus, quod illius rei neque administratio, neque exitus ullus exstet: nos quod dicamus, facile & commode transigi posse. Ut in hac lege, (nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur) *Meretrix coronam auream ne habeto. Si babuerit, publica esto*. Contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, posset dici, neque administrationem esse ullam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda: at in auro publicando & administrationem, & exitum facilem esse, & incommodi nihil inesse.

XXI. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num, illo probato, quod adversarius intelligat, utilior res, aut

aut honestior, aut magis necessaria, a scriptore neglecta videatur. Id fiet, si id, quod nos demonstrabimus, honestum, aut utile, aut necessarium demonstrabimus: & si id, quod ab adversariis dicitur, minime ejusmodi dicemus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo controversia, dare operam oportebit, ut de eo, quod adversarius intelligat, alia in lege cautum esse doceatur.

Permultum autem proficiet illud demonstrare, quemadmodum scripsisset, si id, quod adversarius accipiat, fieri, aut intelligi voluisset: ut in hac causa, in qua de vasis argenteis queritur, possit mulier dicere, nihil attinuisse adscribi, *quæ volet*, si heredis voluntati permitteret. Eo enim non adscripto nihil inesse dubitationis, quin heres, quæ ipse vellet, daret. Amentia igitur fuisse, cum heredi vellet cavere, id adscribere, quo non adscripto, nihilominus heredi cavere-tur.

Quare hoc genere magnopere talibus in causis uti oportebit: si hoc modo scripsisset, isto verbo usus non esset, non isto loco verbum istud collocasset. Nam ex his sententia scriptoris maxime perspicitur. Deinde quo tempore scriptum sit, querendum est, ut, quid eum voluisse in ejusmodi tempore verisimile sit, intelligatur. Post ex deliberationis partibus⁹¹, quid utilius, & quid honestius, & illi ad scribendum, & his ad comprobandum sit, demonstrandum: & ex his si quid amplificationis dabitur, communibus utrinque locis uti oportebit.

XLII. Ex scripto & sententia⁹² controversia consistit, cum alter verbis ipsis, quæ scripta sunt, utitur: alter ad id, quod scriptorem sensisse dicit, omnem adjungit dictionem. Scriptoris autem sententia, ab eo, qui sententia se defendet, tum semper ad idem spectare, & idem velle demonstrabitur: tum aut ex facto, aut ex eventu aliquo ad tempus id, quod instituit, accommodabitur. Semper ad idem spectare, hoc modo:

⁹¹ Ex deliberationis partibus] Id est, quæ pertinent ad genus orationis deliberativum, & dicitur, id est, de dicto & sententia. Vide cap. 5. lib. 1. n. 5. l. 1. de Quintilian. lib. 7. cap. 6. Idem.

⁹² Ex scripto & sententia] Idem sunt & dicitur, id est, de dicto & sententia. Vide cap. 5. lib. 1. n. 5. l. 1. de Quintilian. lib. 7. cap. 6. Idem.

modo: Paterfamilias cum liberorum nihil haberet, uxorem autem haberet, in testamento ita scripsit: *Si mihi filius natus unus, pluresve, is mihi heres esto*. Deinde quæ assolent. Postea, *Si filius ante moritur, quam in tutelam suam venerit, tu mihi*, dicebat, *secundus heres esto*. Filius non est natus. Ambigunt agnati cum eo, qui est secundus heres, si filius ante, quam in tutelam veniat, mortuus sit. In hoc genere non potest hoc dici, ad tempus, aut ad eventum aliquem sententiam scriptoris oportere accommodari: propterea quod ea sola demonstratur, qua fretus ille, qui contra scriptum dicit, suam esse hereditatem defendit.

Alterum autem genus est eorum, qui sententiam inducunt: in quo non simplex voluntas scriptoris offenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idem valeat; sed ex quodam facto, aut eventu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus judicialis assumptivæ⁹³ maxime sustinetur. Nam tum inducitur comparatio⁹⁴, ut in eum, qui, cum lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quod prope muros castra hostes haberent.

Tum relatio criminis⁹⁵, ut in eo, qui, cum communis lex omnium hominem occidere vetaret, tribunum militum⁹⁶ suum, qui vim sibi inferre conaretur, occidit. Tum remotio criminis⁹⁷, ut in eo, qui, cum lex, quibus diebus in legationem proficisceretur, præstituerat; quia sumptum non dedit quæstor, profectus non est. Tum concessio⁹⁸ per purgatio-

⁹³ Judicialis assumptivæ] Δικαιοδογικῆ ἀποδείξεως. Ubi ἡ judicialis opponitur ἡ negotiiali, παρασκευῆ, & ἡ assumptivæ opponitur ἡ absolutæ, ἀπλοῦς. Vide cap. 11. lib. 1. n. 24. 25. 26. 27. Idem.

⁹⁴ Comparatio] Ἀντιθέσις, quæ una est e quatuor partibus qualitatis assumptivæ. Vide cap. 11. lib. 1. n. 32. & cap. 24. lib. 2. n. 47. Idem.

⁹⁵ Relatio criminis] Ἀντιθέσις. Altera pars est qualitatis assumptivæ, de qua vide cap. 11. lib. 1. n. 31. & cap. 26. lib. 2. n. 55. Idem.

⁹⁶ Tribunus militum] Tangit Plutarchus in Mario hanc rem, & ipse Cicero in Orat.

pro Milone, his verbis: *Pudicitiam cum eriperet militi Tribunus militaris in exercitu C. Marii, propinquus ejus Imperatoris, interfecit ab eo est, cui vim afferbat. Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter maluit: atque hunc ille vir summus, scelere solutum, periculo liberavit*. Lambinus.

⁹⁷ Remotio criminis] Μενέσιον. Tertia pars est qualitatis assumptivæ. De hac vide cap. 11. lib. 1. n. 30. & cap. 29. lib. 2. n. 59. lin. 2. Capper.

⁹⁸ Concessio] Quæ alias dicitur status venialis, & venia, συγγνωμή. Vide cap. 11. lib. 1. n. 28. cap. 31. lib. 2. n. 67. Idem.

tionem, & per imprudentiam, ut in vituli immolatione: & per vim, ut in navi rostrata: & per casum, ut in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita sententia inducitur, ut unum quoddam voluisse scriptor demonstratur: aut sic, ut in ejusmodi re, & tempore hoc voluisse doceatur.

Ergo is, qui scriptum defendit, his locis plerumque omnibus, majore autem parte semper poterit uti. Primum scriptoris collaudatione, & loco communi, nihil eos, qui judicent, nisi id, quod scriptum sit, spectare oportere; & hoc eo magis, si legitimum scriptum proferetur, id est, aut lex ipsa, aut ex lege aliquid. Postea, quod vehementissimum est, facti, aut intentionis adversariorum cum ipso scripto contentione, quid scriptum sit, quid factum, quid juratus iudex: quem locum multis modis variare oportebit. Tum ipsum secum admirantem, quidnam contra dici possit: tum ad iudicis officium revertentem, & ab eo quærentem, quid præterea audire, aut exspectare debeat: tum ipsum adversarium, quasi intentantis loco, producendo, hoc est, interrogando, utrum scriptum neget esse eo modo, an ab se contra factum esse, aut contra contendere neget: utrum negare ausus sit, se dicere desitutum. Si neutrum neget, & contra tamen dicat: nihil esse, quo hominem impudentiorem quisquam se visurum arbitretur. In hoc ita commorari conveniet, quasi nihil præterea dicendum sit, & quasi contra dici nihil possit, sæpe id, quod scriptum est, recitando; sæpe cum scripto factum adversarii configendo; atque interdum acriter ad iudicem ipsum revertendo. Quo in loco iudici demonstrandum est, quid juratus sit, quid sequi debeat: duabus de causis iudicem dubitare oportere, si aut scriptum sit obscure, aut neget aliquid adversarius.

XLIV. Cum & scriptum sit aperte, & adversarius omnia confiteatur, tum iudicem legi parere, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea, quæ contra dici poterant, oportebit. Contra autem dicitur, si aut profusus aliud sensisse scriptor, & scripsisse aliud demonstrabitur: ut in illa de testamento, quam posuimus, controversia: aut causa